

**ЯВИЩЕ ПАРОНІМІЇ У МОВІ МЕДИЦИНИ ЯК ПРОБЛЕМА
ТЕРМІНОВЖИВАННЯ**

Алла ТКАЧ,

Буковинський державний медичний університет,
tkach.alla@bsmu.edu.ua**THE PHENOMENON OF PARONYMY IN MEDICAL
LANGUAGE AS A TERMINOLOGICAL USAGE ISSUE**

Alla TKACH,

Bukovinian State Medical University,
ORCID ID: 0000-0003-1108-0256;
RESEARCHER ID: S-5800-2016.

Alla Tkach. The Phenomenon of Paronymy in Medical Language as a Terminological Usage Issue. The article **highlights** the necessity of adhering to the literary norms of the Ukrainian language in contemporary medical terminology, particularly the importance of understanding its lexical-grammatical and stylistic levels. **The study analyzes term-lexemes that form paronymic relations**, as well as **the causes and consequences of the unmotivated use of paronyms** in scientific discourse (semantic similarity, insufficient understanding of lexical meanings, speakers' lack of competence). **It is found** that the erroneous use of paronyms leads to distortion of expressed meaning, linguistic paradoxes, and speech errors. Correct (normative) variants of paronymic medical terms appropriate for the professional language of healthcare practitioners **are proposed**. The research employs the **methods** of analysis and synthesis, comparative (contrastive) analysis, and the general linguistic method of scientific description. **Conclusions.** Quantitative and qualitative changes within the national terminological system result from the interaction of linguistic and extralinguistic factors and regularities. A thorough linguistic analysis of core paronymic pairs (series), their inclusion in lexical minima, and active instructional work with them constitute an important aspect of successfully mastering the language of medicine and improving the quality of specialized medical literature.

Keywords: *paronyms, phenomenon of paronymy, paronymic relations, language of medicine, Ukrainian medical terminology (termino-lexicon), terminological usage, language norm.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Мовленнєва культура – обов'язковий аспект фахової кваліфікації будь-якого спеціаліста і його кар'єрного зростання, засіб саморозвитку і самовираження, мірило освіченості й індивідуальності. Кожна людина зацікавлена в тому, аби уміти правильно і гарно розмовляти з колегами, рідними, друзями; ввічливо і переконливо вести дискусію; цікаво і розумно репрезентувати публічний виступ; точно і доречно добирати необхідні слова і вирази відповідно до тематики спілкування; досконало володіти значенням термінів своєї спеціальності тощо.

Зважаючи на вищезазначене, розуміємо: основне завдання сучасної освітньої галузі – формування суспільної еліти з відповідною фаховою майстерністю, високим рівнем грамотності, бездоганним володінням нормами сучасної української літературної мови та шліфуванням культури усного і писемного професійного спілкування. Немає сумніву, що мова медицини – як термінологічна система – має бути структурована й впорядкована на всіх лінгвальних рівнях. З-поміж низки найтипівіших порушень лексичних норм у медичному дискурсі виокремлено *пароніми*, невмотивоване послуговування якими спричиняє викривлення змісту медичної інформації, стильову недосконалість, мовленнєві парадокси (невмотивоване ототожнення співзвучних термінологічних одиниць) і, на жаль, ненормативне (помилкове) вживання їх у наукових (фахових) текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Явище паронімії в українському мовознавстві привернуло увагу вчених-лінгвістів лише у II пол. XX ст. (Д. Гринчишин, А. Сербенська, О. Пономарів, Є. Чак). Слова-пароніми схарактеризовано в науковій, навчальній та довідковій літературі (К. Городенська, Є. Карпіловська, О. Микитюк, П. Селігей, О. Тараненко, І. Фаріон, Л. Харчук). Пароніміїні відношення досліджено на матеріалі кількох галузевих термінологій (М. Баган, М. Жовнір, Т. Лещенко, Т. Луковенко, О. П'ятецька, А. Ткач, О. Тур). Однак, незважаючи на пильну увагу фахівців щодо студювання такого феномена, як паронімія, та низку вітчизняних розвідок, це питання й донині залишається актуальним, а пароніміїні одиниці (пари/ряди) потребують цілісного й ґрунтовного вивчення.

Мета нашої праці – більш розлого проаналізувати й описати паронімію як лексико-семантичне явище у професійній мові сучасної медицини, увиразнити семантичні відмінності між термінами-паронімами, засвідчити відмінність між реальним і нормативним рівнем лінгвістичної підготовки медиків на тлі розбіжностей між їхньою фаховою й мовною обізнаністю, окреслити шляхи уникнення таких помилок терміновживання.

Матеріал. Залучено різножанрові зразки науково-навчальних і фахових текстів – підручники, словники, довідники, інструкції, статті, тези тощо.

Методи дослідження. Аналізу і синтезу, порівняльний (зіставлення), загальнолінгвістичний метод наукового опису.

Виклад основного матеріалу. Пароніми (грец. *para* – біля, коло, поруч; *опута* – ім'я, назва) – слова, а також фразеологізовані одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними формою, унаслідок чого можуть сплутуватися у мовленні або спеціально обігруватися зі стилістичною настановою¹. Є вужче і ширше розуміння паронімів. При вужчому до паронімів відносять тільки спільнокореневі слова, що належать до однієї частини мови, подібність у морфемному складі яких зумовлює, відповідно, їх семантичну схожість. Наприклад, слова мають спільні корені, проте відрізняються різними префіксами або наявністю / відсутністю таких формантів: *акредитувати* – *дискредитувати*, *вакцинація* – *ревакцинація*, *декваліфікація* – *дискваліфікація*, *заснований* – *оснований*². На відміну від абсолютних синонімів – слів і виразів, що позначають близькі поняття і тому можуть замінити одне одного (*ацидоз* – *підвищена кислотність крові*, *кислокрів'я*; *вісцеральний* – *нутроцевий*; *піроз* (*пірозис*) – *печія*), – для паронімів така взаємозамінність неможлива³. Омонімія як різновид лексичних відношень, пов'язаних із формою знака, ґрунтується на повному збігові його фонетичного складу⁴ (*голка* (інструмент для шиття) – *голка ін'єкційна*; *клапан* (анат.: *серцевий*) – *клапан* (в одязі); *п'ята* (іменник) – *п'ята* (числівник); *стрічка* (анат.: *стрічковий м'яз*) – *стрічка* (еластична, шовкова)), паронімія ж передбачає частковий збіг, подібність структури й вимови слів, різних за значенням⁵ (*аденін* – *аденін*, *алопатія* – *алопеція* – *алотропія*, *амітоз* – *анабіоз*, *анізокорія* – *анізомерія* – *анізомерія*, *аномія* – *аносмія*, *іприт* – *ірит*, *пальнація* – *пальнітація*, *стрес* – *струс*, *трахеїт* – *трахіт*).

За основним значенням паронімічні терміни поділяємо на групи, як-ось:

1. Хвороба – хвороба (у т.ч. тривожні розлади, фобії (страхи) й ін.), пор.: *агорафобія* – *аграфобія*, *анемія* – *анергія*, *артеріосклероз* – *атеросклероз*, *атонія* – *атопія*, *афазія* – *афакія*, *васкуліт* – *везикуліт*, *гемартроз* – *гематидроз*, *паратиф* – *паратифліт*, *тела(я)зіоз* (*телазіаз*) – *теніоз*. Так, *анемія* (недокрів'я, малокрів'я) – захворювання (клініко-гематологічний синдром), що характеризується зменшенням кількості еритроцитів та/або гемоглобіну в одиниці об'єму крові і призводить до виникнення кисневого голодування тканин; *анергія* – втрата реактивності, опору хвороботворним впливам середовища, повна відсутність загальних

і місцевих реакцій на надходження (введення) антигенів-алергенів; нездатність реагувати на подразники; *аномія* – морально-психологічний стан індивідуальності та суспільної свідомості, виражається у відчуженості людини від соціуму, апатії і т. ін.; *аносмія* – повна або часткова втрата нюху. Це найчисленніша група паронімічних термінів, що репрезентована іменниками.

2. Анатомічне поняття (назви систем, органів чи тканин) – захворювання (відхилення від норми), пор.: *апендикс* (червоподібний відросток сліпої кишки) – *апендицит* (запалення апендикса); *ендокард* (*ендокардій*) (внутрішня оболонка стінки серця) – *ендокардит* (запалення ендокарда); *нев(й)рон* (електрично збудлива клітина – основа нервової системи) – *невроз* (група функціональних психічних розладів); *папіла* (сосочок, горбик як частина різних анатомічних структур) – *папула* (морфологічний елемент шкірного висипу) – *папілома* (доброякісне епітеліальне новоутворення); *періост* (окістя, надкісниця) – *періостит* (синдром запалення окістя). До паронімічних пар належать терміни *брижа* і *грижа*. *Брижа* – анат. – складка очеревини, прикріплена до хребця, яка охоплює і підтримує тонкі кишки⁶, а також *брижа(і)* – зморшки на шкірі (обличчя, шиї і т. ін.)⁷. Напр.: *Лора дивилася на неї, на її перенісці з'явилася брижа* (Гоукінз Пола «Повільне горіння»). *Грижа* (розм. *кила*) – захворювання, що характеризується випинанням умісту порожнини крізь природні отвори або дефект черевної стінки разом з усіма її сполучнотканинними шарами (Вікіпедія – <https://uk.wikipedia.org>).

3. Хвороба – лікарський препарат, його складник(и) й ін., пор.: *вагініт* (або *кольпіт* – запалення слизової оболонки піхви) – *вазоніт* (засіб, що покращує мікроциркуляцію та реологічні властивості крові); *іхтіоз* (шкірне захворювання людини) – *іхтіол* (антисептичний, протизапальний, знеболювальний та антибактеріальний засіб для лікування шкірних захворювань); *цистит* (запалення сечового міхура) – *цистин* (амінокислота, що є компонентом багатьох білків). Наприклад: *А тут вона ніби сіла на седативи* (Гоукінз Пола «Повільне горіння»); *Добавка дієтична «Седатиф» призначена для нормалізації функціонування нервової та серцево-судинної систем, має м'які заспокійливі властивості* (Інструкція для застосування препарату).

4. Фармацевтичні засоби різних фармакотерапевтичних груп і фармакологічних властивостей, пор.: *пантенол* (зовнішній засіб,

¹ Taranenko O. *Paronymy. Ukrainska mova: Entsyklopediia* [Paronyms. Ukrainian language. Encyclopedia], redkol.: V. Rusanivskiy, O. Taranenko ta in. – 3-іe vyd., zi zminamy i dopovn., K: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. Bazhana, 2007, P. 480-481 [in Ukrainian].

² Tkach A. *Paronymy u fakhovomu movlenni: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi pozaaudytornoi roboty studentiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity Ukrainy* [Paronyms in professional speech: an educational and methodological textbook for independent extracurricular work of students of higher medical education institutions of Ukraine], Chernivtsi: BDMU, 2023, P. 5 [in Ukrainian].

³ Ibidem, P. 5.

⁴ Ibidem, P. 5.

⁵ Ibidem, P. 5.

⁶ *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopovn.): 250 000 sliv* [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language (with additions): 250,000 words.], uklad. i hol. red. V. Busel, K.; Irpin: VTF «Perun», 2005, P. 63. [in Ukrainian].

⁷ Ibidem, P. 197.

що надає регенеруючу та протизапальну дію на шкіру) – **пантозол** (препарат для лікування кислотозалежних захворювань). Ототожують як лікарські засоби **аспаркам** і **аспартам**, однак **аспаркам** – препарат магнію – мінеральна добавка, **аспартам** – це органічна сполука – цукрозамінник (підсолоджувач) штучного походження, що використовується у харчовій промисловості.

5. Речовини (органічна сполука (каталізатор), фермент, хімічний елемент тощо) різної дії, пор.: **актин** – **актиній**, **амілаза** – **амілоза**, **антипірен(и)** – **антипірин(и)**, **етил** – **метил**, **кодеїн** – **кофеїн**, **нуклеозиди** – **нуклеотиди**, **сульфід** – **сульфіт**. Наприклад: **Кодеїн** – алкалоїд, що використовується як безпечний засіб середньої та слабкої інтенсивності (3 підр.). **Кофеїн** (кавеїн) – ксантиновий алкалоїд, міститься у бобах кавового дерева, у листі чаю, мате, ягодах гуарани, а також у невеликих кількостях у какао; збудник центральної нервової системи, складова тонізуючих напоїв та лікарських засобів для полегшення дихання (Вікіпедія – <https://uk.wikipedia.org>).

6. Хвороба – апарат, прилад тощо, пор.: **ксероз** (патологічна сухість шкіри) – **ксерокс** (копіювальний апарат).

7. Методи лікування, пор.: **кріотерапія** (використання холоду (наднизьких температур) з лікувально-профілактичною метою) – **кюріотерапія** (або **гамма-терапія** – різновид променевої терапії); **фізіотерапія** (фізична терапія) – **фітотерапія** (траволікування).

8. Медичне обладнання (інструменти, апарати, прилади та матеріали, що використовуються для діагностики, лікування, реабілітації, профілактики та моніторингу стану пацієнтів), пор.: **конденсатор** (як компонент медичного холодильного обладнання для зберігання вакцин, крові, ліків) – **концентратор** (медичний пристрій, що насичує повітря киснем); **манометр** (спеціальний прилад для вимірювання тиску нещільних речовин (рідини, газів)) – **тонометр** (сфігмоманометр – апарат (монітор) для визначення рівня артеріального тиску).

9. Медичний термін (захворювання, метод діагностики чи лікування, симптоматика й ін.) – не медичне поняття (загальноживане слово), пор.: **алексія** – **анорексія** – **анексія**, **апофіз** – **апофеоз**, **дисторзія** – **дисторсія**, **катаракта** – **катаракт**, **криз** – **криза**, **мамографія** – **монографія**, **реанімація** – **реінкарнація**, **рефлекс** – **рефлексія**. Наприклад, **трахеїт** (запалення трахеї) – **трахіт** (ефузивна вулканічна порода); **турнікет** (або **джгут** – засіб для тимчасової зупинки кровотечі, а також для знекровлення тканин при операціях на пальці, кисті та стопі, ампутаціях кінцівок) – **турнік** (гімнастичний снаряд); **шпиталь** (військово-медичний заклад, який у мирних та військових умовах забезпечує діагностику й необхідне лікування військовослужбовців) – **шпатель** (інструмент, що використовується у будівельній,

медичній (напр., отоларингології чи стоматології), кондитерській та хімічній сферах). Як наслідок помилкового вживання через сплутування семантики й контекстуальну схожість маємо ще одну пару лексем **естроген** й **естрагон**. **Естрогени** – 1. Жіночі статеві гормони. 2. Органічні сполуки, що виявляють біологічну дію жіночого гормону; естрогенні речовини. 3. Препарати, до складу яких входять жіночі статеві гормони або їхні хімічні аналоги⁸. Напр.: **Фемостон** – це комбінований гормональний препарат для замісної гормональної терапії (ЗГТ), що містить **естрадіол (естроген)** та **дідрогестерон (прогестаген)** (3 підр.). **Естрагон** – багаторічна трав'яниста рослина родини складноцвітих, що з давніх часів вирощується як лікарська і пряна рослина; вид полину⁹. Напр.: **Саму рослину, маленьку парость естрагону, врятувати було неможливо** (Гоукінз Пола «Повільне горіння»).

10. Діагностичні й лікувальні маніпуляції (ін'єкції та інфузії, хірургічні втручання, діагностика, лікувально-профілактичні процедури й ін.) – стани, дії, процеси тощо, пор.: **дренування** (виведення рідини або газів із природних чи патологічних порожнин тіла людини за допомогою дренажу) – **тренування** (процес навчання, що передбачає виконання вправ для вдосконалення навику(ів), майстерності чи фізичної форми); **пункція** (проколвання стінки будь-якої порожнини чи утвору організму з лікувальною або діагностичною метою) – **функція** (фізіол.: специфічна діяльність органів, тканин та всього організму). Напр.: **Щороку тисячі чоловіків зазнавали хірургічної кастрації** – це називалося «орхіектомія» – через різні мотиви: від бажання змінити стать або для обмеження пристрасті до статевого життя і до глибокого вкорінення духовних переконань (Браун Ден «Втрачений символ»); **Прострація** – стан надзвичайної фізичної та нервово-психічної кволості, занепаду сил, байдужості до всього навколишнього, який виникає у людини при тяжких захворюваннях, виснаженні, нервових зворушеннях і т. ін. (Зі словника).

Часто трапляються паронімні **ряди**: і серед іменників (**активація** – **активізація** – **активність**, **афагія** – **афазія** – **афакія**, **афект** – **дефект** – **ефект**, **біотин** – **біотип** – **біотит**, **відчуття** – **почуття** – **чуття**, **гіперемія** – **гіперергія** – **гіпертермія**, **штам** – **штамб** – **штамп**), і термінологізованих прикметників (**болісний** – **болючий** – **больовий**, **вітамінізований** – **вітамінний** – **вітамінозний**, **кривавий** – **кровний** – **кров'яний** – **кров'янистий**, **рецептний** – **рецепторний** – **рецептурний**, **сердечний** – **сердешний** – **серцевий** та ін.). Напр.: **Рефлексивний (рефлексивний)** – 1) який відбувається, проходить мимовільно, несвідомо (**рефлексивні рухи**); 2) стос. до **рефлексу**; **рефлексний** – пов'язаний із відбиттям якої-небудь енергії (світла, радіохвиль) (**рефлексна схема**) – **рефлексорний** – стос. до **рефлектора**; **рефлекторний** – стос. до **рефлексу** (**рефлекторна дуга**). Або ж: **Психіатрична** (від **психіатрія**: лікарня) – **психічна** (від **психіка**:

⁸ Ibidem, P. 267.

⁹ Ibidem, P. 267.

атака, хвороба) – **психологічна** (від *психологія*: адаптація, несумісність) – **психотична** (від *психоз*: поведінка); **хронікальний** (пов'язаний із *хронікою*: жанр) – **хронічний** (тривалий, затяжний або такий, що періодично поновлюється (про *захворювання*): *хронічне недоїдання, хронічний тонзиліт*) – **хронологічний** – 1) пов'язаний із хронологією (*хронологічний період*), 2) який ґрунтується на послідовному розташуванні подій (*хронологічний поділ*). Розрізняти їхні значення (бачити значеннєві відтінки) вкрай важливо, позаяк можна допустити помилку тоді, коли вони вступають у зв'язки з іншими лексемами (на рівні синтаксичних словосполук).

Нагадаємо, при ширшій інтерпретації *пароніми* – це пари споріднених слів та випадково співзвучних (і різнокореневі, і спільнокореневі). Різниця може бути представлена голосними чи приголосними звуками, звукосполученнями, наявністю / відсутністю закінчення: *в'язи – м'язи, група – трупа, текст – тест, яцир – яциур; лікарський – лікарський – лікарняний – лікувальний; компрес – компресія*. З-поміж таких близькозвучних слів переважають запозичені: *атонія – атопія, бювет – кювет, діаліз – діаліз*.

За характером смислових зв'язків пароніми перебувають між собою у відношеннях: а) синонімії (*важкий – тяжкий, валеріана – валер'янка, емпатія – симпатія*); б) антонімії (*кисневий – безкисневий, прогрес – регрес, типовий – атиповий*); в) семантичної близькості (*вирізнятися – відрізнятися*); г) однієї тематичної групи (*кіготь – ніготь*) тощо. Виділяють також зовнішню системну паронімію (*іприт – іприт, циклування – циклування*) і внутрішньосистемну (*капрінова – каприлова – капронова* (кислота), *карбен – карбон, пропан – пропен – пропіл*)¹⁰.

Щоб запобігти неправильному вживанню термінів-паронімів, потрібно брати до уваги значення питомих / запозичених словотвірних елементів (коренів, префіксів, суфіксів, префіксоїдів, суфіксоїдів), бачити відмінність між реальним і бажаним рівнем мовленнєвої підготовки сучасного медика, теоретика і практика, на фоні контрасту між його професійною і мовною обізнаністю¹¹.

Висновки. Усі процеси, властиві українській мові, характерні й для термінологічної лексики (у т.ч. медичної). Кількісні та якісні зміни у межах вітчизняної термінології є результатом взаємодії лінгвальних / позалінгвальних чинників і закономірностей. Звукова близькість і незначна різниця у вимові паронімів зумовлює труднощі у їх вивченні та призводить до помилок в усному і писемному фаховому мовленні, що недопустимо у медичній (і не лише) галузі. Переконані, ґрунтовний лінгвістичний аналіз основних паронімних пар (рядів), включення їх до лексичних мінімумів й активна навчально-методична робота з ними – важливий аспект в успішному опануванні мови медицини, підвищенні якості спеціалізованої наукової літератури. У цьому вбачаємо перспективу наших подальших досліджень.

Ткач Алла – кандидат філологічних наук, доцент закладу вищої освіти Буковинського державного медичного університету (кафедра суспільних наук та українознавства). Автор та співавтор близько 140 наукових, навчально-методичних та публіцистичних праць, з-поміж яких: 1 монографія, 4 фрагменти до колективних монографій, 1 термінологічний словник, 5 навчальних посібників із грифом МОН та МОЗ України, 3 навчально-методичні посібники. Наукові інтереси: сучасна українська медична (фармацевтична) термінологія; методика викладання української мови як фахової у вищій школі; мовленнєва культура лікаря.

Tkach Alla – is a candidate of philological sciences, Associate Professor of the Establishment of Higher Education, Bukovinian State Medical University (Department of Social Sciences and Ukrainian Studies). Author and co-author of about 140 scientific, educational, methodological and journalistic works, among which 1 monograph, 4 fragments of collective monographs, 1 terminological dictionary, 5 training manuals with the seal of the Ministry of Education and Science and the Ministry of Health of Ukraine, 3 training and methodical manuals. Scientific interests: modern Ukrainian medical (pharmaceutical) terminology; the method of teaching Ukrainian language as a professional language in higher education; linguistic culture of the doctor.

Received: 23.11.2025

Advance Access Published: December, 2025

© A. Tkach, 2025

¹⁰ Tkach A. *Paronymy u fakhovomu movlenni: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi pozaaudytornoj roboty studentiv...*, op. cit., P. 7 [in Ukrainian].

¹¹ Zhovnir M. «Paronimiiia v naukovomu stomatolohichnomu dyskursi: anormatyvy u unormovani varyanty vzhyvannia» [Paronymy in scientific dental discourse: anormatatives and standardized variants of use], *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny: Visnyk Ukrainiskoi medychnoi stomatolohichnoi akademii: naukovo-praktychnyi zhurnal*, Tom 21, Vyp. 1 (73), 2021, P. 123-128, P. 124, 127 [in Ukrainian].